

E.VOHIDOVNING “RUHLAR ISYONI” DOSTONI TAHLILI

Abdusamatova Nozanin Azim qizi

Samarqand davlat universiteti

Urgut filiali o‘zbek tili va adabiyoti yo‘nalishi talabasi

***Annotatsiya:** Ushbu maqolada Erkin Vohidov dostonlari, xususan “Ruhlar isyoni” dostoni tahlili haqida fikr yuritilgan. Maqolada doston bosh qahramoni – Nazrul Islom hayot yo‘li, hamda asar syujetidagi ayrim voqaealar qisqacha bayon etib o‘tilgan.*

***Kalit so‘zlar:** Doston, she‘riyat, “Ruhlar isyoni”, epigraf.*

Kirish:

Sir emaski, adabiyot kishi ruhiyatini poklovchi, uni qalban matonatga undovchi quroldir. Nafaqat she‘rlar, balki dostonlar ham insonning qalbini, iymonini mustahkamlovchi bir kuch misol. Erkin Vohidov ijodida ana shunday tuyg‘ular o‘zining ustuvorligini hozirga qadar qo‘ldan bermay kelmoqda. Buni biz ijodkorning “Nido”, “Orzu chashmasi”, “Ruhlar isyoni”, “Quyosh maskani”, “Palatkada yozilgan doston” kabi adabiy asarlarda misolida yaqqol ko‘rishimiz mumkin. Doston o‘zining isyonkor she‘rlari bilan butun Hindistonni erk uchun, ozodlik uchun kurashga ruhlantirgan otashin bengal shoirining orzu-armonlari, jasorati, fojiviy qismati haqida. „Ruhlar isyoni“garchi Nazrul Islom haqida bo‘lsa-da, unda men shoir hayoti bahonasida o‘zimning umuman shoirlik, insonlik, fidoyilik, erkka tashna ijod ahlining zamonasi, xalqi bilan murakkab munosabati, qolaversa, inson hayotining ma‘nosi, hayotning ham shafqatsiz, ham adolatli haqiqati haqidagi o‘y-mulohazalarimni kitobxon bilan baham ko‘rishga intildim.^[2]

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Bu dostonlarning ahamiyatligi shundaki, ularda o‘z zamonasi va uning ijtimoiy holati haqqoniy, hech qanday bo‘rttirilish va ko‘zbuyamachiliklardan yuqori mohirona qalamga olingan. Albatta bu dostonning o‘qishligini va kitobxonning ilmiy salohiyatini shakllantirishga turtki bermay qo‘ymaydi. Bulardan “Ruhlar isyoni” dostonini bugungi kun renesansi bilan taqqoslaydigan bo‘lsak, ushbu doston xalqlar va dinlar orasidagi o‘zaro kurash, adovat hissini haqqoniy tarixiy tushuncha va faktlar bilan izohlab, o‘tmish kezlarini ayni haqiqatini o‘zida aks ettirgan mukammal asar hisoblanadi.¹

Ushbu dostonda Islom hamda Budda diniga sig‘inuvchi kishilarning qarama-qarshi his-tuyg‘ularini ifodalab berganligini ko‘rishimiz mumkin. Dostonning markazida turuvchi asosiy personaj- Nazrul Islom bo‘lib, u asarda pok, hamda insoniy mehr-muruvvat hislariga to‘la, ammo zamonasining achchiq va shafqatsiz qarashlari natijasida jaholatning ummoniga g‘arq qilingan ijodkor, inson sifatida talqin qilinib, xarakter qirralari to‘laqonli ochib, bayon qilingan. Nazrul Islomning murakkab hayot ziddiyatlari ishonarli tarzda aks ettirilib, o‘ziga kironxon fikr-u hayolini jamuljam etadi. Shoir 75 yil umr ko‘rgan bo‘lib, u 35 yoshida aql-hushidan ayrilgan obrazdir. Asar - muqaddima, 5 fasl, hamda nihoyatdan iborat hisoblanadi.

Ibrohim G‘ofurov doston haqida „Menga u ko‘p jihatlardan bugungi o‘zbek she‘riy tafakkurining – lirik tafakkurining cho‘qqisi bo‘lib ko‘rinadi“, deb yozgan². Dostonga epigraf sifatida esa ijodkor” Tug‘ilgansan ozod, mudom ozod bo‘lib qol” jumlasini keltirib o‘tganligi asardagi asosiy personaj xarakteri uyg‘unligi asosida bayon etib o‘tilgan. Dostonda shoir qalbini ezgan tuyg‘u- “ibtidoning dardidir” deb aytib o‘tilgan va aynan shu jumlar orqali ham Nazrul Islomni xalq hayoti, uning turmush tarziga nisbatan befarq bo‘lmaganligini ko‘rishimiz mumkin. Koinotda isyonkorlik ruhi hukmronligi, agar Nazrul Islom VII asr avval tug‘ilganida Xusrav Dehlaviy kabi dostonlar bitishini, yarim ming yil avval tavallud bo‘lganida esa, xuddi

¹ G‘ulomova, Nazira. *Ona tili va adabiyot*. Toshkent- 2014.

Bobur kabi otashin g‘azallar, ruboiylar bita olishini achchiq alamlar bilan bayon etgan. Garchi asarning bosh qahramoni Nazrul Islom bo‘lsada, bu qahramon orqali adib o‘zing qarashlarini o‘z obraziga ko‘zgu misol tutib, unga fikrlari, his-tuyg‘ularini singdirib o‘tadi.

Doston haqida adib o‘z qarashlarini bildirar ekan:” Nazrul Islom o‘z e‘tiqodi yo‘lida yosh jonini ayamqadi. She’ri bilan, so‘zi bilan’ o‘zi nashr etgan jaridasi bilan hurriyat yo‘lida kurashdi. Lekin tinimsiz tazyiqlar, hibsiy qiynoqlar o‘z ishini qildi. Shoir o‘ttiz beshga yetganda, ayni ijoddan qaynaganda es-hushidan ayrildi.

Xalq o‘z shoirini so‘nggi damgacha e‘zozladi. Uning nuroniy, sokin, behush va beruh vujudini tavof qildi.

“Ruhlar isyoni” Nazrul Islomning ana shu fojiali qismati haqida. Umuman, shoirlik, insoniylik, fidoiylik, erkka tashnaligi haqida” deb yozadi adibning o‘zi asar dastavvalida.¹

MUHOKAMA

Asar dastlab “Muqaddima” qismi bilan boshlangan bo‘lib, unda ijodkor asar haqidagi dastlabki umumiy xulosalarini bildirar ekan, dunyoning quvonch-g‘ami bisyorligi, dard-g‘amlari undanda ziyoda ekanligi, dildosh inson o‘z kulfatini yaqin insoniga barilla to‘ka olishini, ammo yolg‘iz bo‘lgan kishi o‘z g‘amini aritmoqqa kishi yo‘qligi haqida arz qiladi.

Asarning keying qismi “Abadiyat haqida rivoyat” bobida esa, adib o‘z fikrlarini “roviy” so‘zi asosida shakllantirib, allaqaysi bir zamonda bir karvon falokatga uchraganini, poyoni yoq sahroda bu karvon ichidagi odamlardan faqatgina bir inson tirik qolganligini va u chanqoqdan qiynalib qumli sahro orasida yurganida uning oldidan bir chashma chiqadi va bu chashma sehrli bo‘lib, undan suv ichgan jamiyki jonli mavjudot-u o‘t- g‘iyohlar ham abadiy hayot kechirishga mahkum ekanligi ta’riflangan. Yo‘lovchi ham tashnaligi uchun bu suvdan totmoqchi bo‘lgan on buloq tilga kiradi va unga o‘zining sehrli qudrati haqida bayot etadi. Ayni shu choq

¹ E.Vohidov “Sharqiy qirg‘oq” Toshkent 1981-yil 124 bet.

personajning qarshisida qumda yotgan bosh ko‘rinib, u ham bu suvdan ming yil avval ichib, hozirgacha tirikligi, bu hayotda yashashidan hech qanday ma’no- mazmun va na biron suhbatdosh-tengdosh u bilan qolmaganligidan shikoyat aytib, kajraftordan shikoyat qiladi. Yo‘lovchi esa bu holatni ko‘rib chashma suvidan qonmay, o‘z yo‘lida davom etaveradi.

Bu rivoyatning keltirilishidan asosiy sabab esa, odamzot bu hayotga kelgan onda har kuniga shukr qilmog‘i, faqat bugunini yoki o‘tmishi haqida emas, kelajak umri uchun ham harakatda bo‘lmog‘i va o‘ziga berilgan umrdan qanoat hosil qilib yashamog‘i lozimligini ta’kidlab o‘tadi. Baxt tushunchasi ham ayan mana shu yashayotgan umrning mazmunlilik bilan bog‘liqligini aytib o‘tadi. Darhaqiqat, Naqshbandiy aytganidek: “ Odamlar aytadi: Falonchi odam baxtli yashaydi. Aslida esa o‘z qismatiga rozi bo‘lgan kishigina haqiqiy baxtlidir” Zero, adib odamzotning mangu hayotga havas qilmasligi tushunchasini o‘z qahramoni va u boshidan o‘tkazgan sujet bilan gavdalantirib tasvirlashi kitobxon ongida bu qarashlarning shakllanishiga turtki berib o‘tadi.

Asar davom etar, shoir navbatdagi bo‘limiga “Shoir qalbi” deya nom beradi. Ushu sarlavha ostida E.Vohidov Nazrul Islom hayotini avval boshidan yoritib boradi:

Nazrul Islom

Bu dunyoga

Shoir bo‘lib tug‘ildi.

Ilhom otli pok ziyoga

Go‘dak qalbi yo‘g‘irildi- deya Nazrul Islomning hayot yo‘li haqida hikoya qiladi.

Hind bilan musulmon orasidagi nizolardan o‘z qahramoning qalbi o‘rtaganligini hikoya qilar ekan, u bu asari orqali tarixga ham o‘z nigohini tashlab o‘tadi. Zero, bu davrda hind hamda musulmon nizolari alanga olganligini hamda bu jarayonda bevosida ushbu davrdagi hind diyorini mustamlakaga aylantirgan inglizlarning qo‘li borligi tarixan ma’lum tushuncha. Ijodkor mana shu tarixiy jarayonni shunday o‘z xolicha emas, balki jamiyatdagi kishilar taqdiriga bog‘lab, unda tarixiy haqiqatni yo‘qotmagan holda, badiiy tasvirlab berganligi dostonnavisning yuksak badiiy mahoratining

namunsi deya barilla ayta olamiz. Zotan, “Adabiyot hayot ko‘zgusi, lekin uning ayan qog‘ozga tushirilgan nusxasi emas”.

Asarning eng kulminatsion nuqtasi esa “Jaholat to‘g‘risida rivoyat” bobida jamlangan bo‘lib, unda jaholatli zamonda begunoh qurbon bo‘lgan doniishmand tabib haqida so‘z boradi. Bu donishmand kun bo‘yi giyoh to‘plab, odamlarga shifo ulashishi va bundan odamlar ham hayrat bilan uni dohiy darajasiga ko‘tarib, ihlos quyishganligi yoritilgan. Tabib tibbiyotga bora-bora chuqur bog‘lanib, hatto bir kuni jamiyat uchunhali notanish bo‘lgan so‘qirlik dardiga shifo ulashadi va Nishtar bilan ko‘rning ko‘zlariga shifo bag‘ishlaydi. Ammo qora xalq buni Xudo ishiga isyon deya, tabibni sazoyi qiladilar va uni gulxanda yoqishga ahd qilishadi. Kimlardir savob uchun xas-xashak, kimlardir o‘tin tashlaydi. Hattoki, davo topgan bemorning o‘zi ham poxol ko‘tarib, uning poyi sari tashlaydi. Bemor uning bu ishidan afsusdaligi hamda unga nuridiyda bag‘ishlagani uchun unga bo‘lgan nafratini ro‘yi-rost bayon qiladi. Donishmand uning bu so‘zlarini eshitib undan odam shifo topib, olam shifo topolmaganligidan achchiq faryod ila o‘kinadi va shoir gulxanda kul qilinadi. Lekin, u yongan chog‘da xalq ko‘zidan yosh tomib, ayblarini tushunadi va yilla o‘tib donishmandning nurli haykalini o‘rnatadilar.

“Tutqunlik”da qismida esa, Nazrul Islomning qamoqxona ichidagi achchiq hayoti ila davom etadi. Bunda shoir Rudakiyning adolatni ta‘ma qilib ko‘zlariga mil tortilganligi, Firdavsiyning olamga Zolni tanitib, o‘zi tahqirga qolganligi-yu Boburning yoshlik chog‘idan unga shohlik martabasi berilib, unga qilingan fisq-u fasod qilinganlinini ko‘z oldiga keltiradi va Nazeul Islomning hayotdan zada bo‘ganligi, hamda uning ruhini sharpalar olib ketib, qamoq ichida kishanlangan yo‘lg‘iz jismi qolganligi uni olomon ruhsiz tanini halos qila olganligi bilan asar tugallanadi. Bu qismga monand qilib aynan Bobuqning “Tole yo‘qki jonimga balolig‘ bo‘Ldi g‘azali keltirib o‘tilganligi Bobur hayoti haqida qisqacha material vazifasini o‘taydi.

Asar haqida shuni aytish mumkinki, doston o‘zida shoirlikning asl ma‘vosini, uning tub negizini, aynan shoirlik- fidoiylik ekanligini ta‘riflaydi. Shavkat Rahmon

aytganidek: “Shoirlik-jasorat so‘zining tarjimasidir” va ayni bu jasorat tushunchasi Nazrul Islom ruhiyatida hukmronligi asar davomida yaqqol namoyon bo‘ladi. Bu asarda aynan Nazrul Islom hayotini yoritish emas, bashariyatning uy-xayollariga, yashash tarziga ko‘zgu tutish hisoblanadi. Bu doston orqali adib o‘zining tushunchalarini barilla- hech kim va hech vaqodan qo‘rqmay hayqiriq bilan kuylay olgan. Erkin vohidov ana shunday metin jasorat egasi edi.

XULOSA

Bugungi kunda yoshlarning adabiy asarlar bilan hamohang holda ta’lim olishi muhim jarayon hisoblanadi va bunday masalada badiiy adabiyotning o‘rni beqiyos. Erkin Vohidov asarlari esa nafaqat o‘qishligi va saviya ko‘lamining kengligi, boz ustiga didaktik jihatdan ham o‘z qadr-qimmatiga ega asarlar hisoblanadi. Adibning yuqorida keltirilgan doston tahlili misolida esa aynan mana shu jihatlar o‘tkir namouon bo‘la boradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Bobur Karimov “Erkin Vohidov- ko‘ngil mulkini taroj aylagan qalb egasi”
2. Erkin Vohidov “Dil tubiga cho‘kkan lahzalar. “Sharq” nashriyoti Toshkent 2013.
- 3.E. Vohidov “Ruhlar isyoni” “Adabiyot va san’at nashriyoti” Toshkent 2014.
4. E.Vohidov “Sharqiy qirg‘oq” Toshkent 1981. 124 bet.